

Urednica: Ljiljana Filipović

Osvetina spilja

Osveta je svakodnevna. Izvršava se i uskraćenim osmijehom. Potiče se i odvraćenim pogledom. *Dignutim* pozdravom. Zbog neke privatne uvrede. Ili, javne. Pa i umišljene. Uveličane. Prve su one odraslih nad djecom, a zatim je lako. Prenose se. Pamte se. Osveta je puno prije prisutna no što je se može odrediti kao barbarsko uzimanje zakona u vlastite ruke. Prije no što je zakonodavstvo može prepoznati. No što donosi osim eventualnog umirenja vlastitog narcističkog ponosa?

U veljači 2004. u jedno mjesto pored Züricha, u vrt pred jednom kućom, došao je jedan čovjek. Vlasnik je krenuo prema njemu pitajući ga što hoće. Slijedila su ga djeca. Posjetitelj je izvukao fotografije svoje obitelji i rekao mu: „To su bila moja djeca. Kako bi bilo vama da vidite svoju djecu u mrtvačkim sanducima?“ Vlasnik kuće ga je udario po ruci, a posjetitelj je poslije izjavio da se samo sjeća uznemirujućeg osjećaja, kao da su se u grobu okrenula njegova djeca. I tada ga je ubio.

Tragedija je započela u srpnju 2002. kada su se iznad Überlingena sudarili putnički avion Tupoljev Bashkirian Airlines na letu iz Moskve prema Barceloni i transportni Boeing 757 tvrtke DHL koji se iz Bergama uputio prema Bruxellesu. Poginulo je svih 71 putnika, od toga uglavnom djeca iz Bashkortostana koja su kao odlični učenici putovali na nagradno putovanje. Ubijeni je u to vrijeme bio dežurni kontrolor leta, Danac Peter Nielsen koji je prekasno dao naloge pilotima za skretanje. Sudar se pripisalo

nesretnim okolnostima, jer su podaci radara kasnili zbog tehničkog pregleda. Kontrolor leta se povukao s posla, a nakon nekoliko mjeseci prihvatio se uredskog rada na projektima razvoja zračnog prometa.

Vitalij Kalojev se radovao dolasku djece i supruge s kojima je planirao godišnji odmor u Španjolskoj gdje je tada radio. Nakon nesreće sudjelovao je u potrazi za tijelima. Smrt obitelji ga je sasvim slomila. Danonoćno je dvije godine sjedio pored njihova groba. Godine 2003. od pravničkog ureda dobio je ugovor kojim mu je Skyguide nudio šezdeset tisuća švicarskih franaka za smrt žene i po pedeset tisuća za svako dijete. Zauzvrat se treba odreći tužbe i daljnjih potraživanja.

Otkrio je gdje stanuje kontrolor leta. Želio je, izjavio je, samo ljudsku ispriku. Za ubojstvo je osuđen na osam godina zatvora. Kazna je smanjena, a švicarska vlada je tražila da za boravak u zatvoru plati 157.000 američkih dolara. Odbio je. U Rusiji je dočekan poput heroja. Njegova tragična životna priča nadahnula je glazbenike, scenariste, a našla se i na *off Broadwayu*. Rekao je da je u filmu u kojem ga glumi Arnold Schwarzeneger prikazan kao jadanik, te da nije pokazana arogancija njegove žrtve.

U rujnu 2007. neovisna istraga je optužila četvoricu službenika Skyguidea za ubojstvo iz nehata. Trojica su dobila po godinu dana uvjetno, jedan od voditelja je uvjetno kažnjen financijski, a četvrtajro je dužnosnika oslobođeno.¹

No osveta mu, ubojstvo čovjeka kojeg je krivio za smrt djece i supruge, priznao je, nije pružila utjehu.

Kako se osjeća pisac koji likove vodi na osvetničku turneju? Na pohod na kojem prevarom navede svoj lik da pojeđe vlastitu djecu?

Tit Andronik nije jedno od omiljenih Shakespeareovih djela. T. S. Eliot nazvao ga je *jednim od najglupljih i najnenadahnujućih ikad napisanih komada*.² Priča se da je hitna pomoć dežurala za vrijeme izvedbe Brookove inscenacije *Tita*, a Sir Lawrence Olivier je otkrio da se svaku večer najmanje troje gledatelja onesvijestilo. *Tita Andronika* gledao je i Jean Genet, čijeg se mišljenja Peter Brook prisjetio u *Nitima vremena*, toga kako mu se sviđao način na koji je čisto nasilje bilo prevedeno u jezik znakova i sugestija. Obojica su uvjereni da se kazalište mora osloboditi *naturalističkih i klasičnih konvencija*.³ Tu je izvedbu mogla vidjeti i zagrebačka publika 1957.⁴

Kritičar lista *Manchester Guardian* napisao je da ga je Brook iznenadio *blistavom jednostavnošću koja dolazi iz zastrašujuće tame*. Prema *Evening Standardu*, Brook je *kad se radi o ubojstvima, sakaćenju i kanibalizmu dramu doveo do vrhunca, a umanjio užas krvoprolića*. Dok je *Punchov* kritičar istaknuo da je *Lavinia silovana, te da su joj ruke i jezik odsječeni izvan pozornice, dok su joj rane bez krvi i vezane muslinom*. *Glave Hirona i Demetrija su decentno zamotane u košarama*. Osobito je hvaljen odabir glumaca Sir Laurencea Oliviera i Vivien Leigh.⁵ Godine 1999. Julie Taymor u filmu *Titus* uspijeva ga dosegnuti izborom Antonija Hopkinsa i Jessice Lang kao Tamore. Kritičar Alan A. Stone istaknuo je da nas njezin film suočava sa *svim užasima sve dok ne razumijemo smijeh ljudi u sebi*.⁶

Nakon gledanja Brookova uprizorenja, Harold Bloom je ustanovio da je nesavladiv problem *Tita Andronika* taj da *publika nije bila sigurna kada treba biti užasnuta, a kada bi se trebala smijati*. Uvjereno je da je komad koji se smatra tragedijom, a nasmijava ljude, zapravo parodija. Sugerira da je, da bi se to uvidjelo, dovoljno da se nekoliko puta pročitaju Titove riječi Laviniji koje izgovara nakon što glasnik donese glave njegovih sinova i njegovu ruku koju je sam odsjekao pri obećanju da bi ih to moglo spasiti:

Priča se da je hitna pomoć dežurala za vrijeme izvedbe Brookove inscenacije *Tita*, a Sir Lawrence Olivier je otkrio da se svaku večer najmanje troje gledatelja onesvijestilo.

– Jadnice, zubima drži moju ruku.⁷

Smijeh do kojeg dovode jezoviti zločini, koji uostalom spopada i Tita Andronika jer kako objašnjava suza više nema, ne iznenađuje. No nije ni reakcija na nešto duhovito nakon upućenosti u povijest zločina. U ravnodušnost zakonodavstva. I vlastitu savjest. Odgovor je nakon nevjerice i smijeha nijemost. Nadmašuje Lavinijinu. Jer je vlastita odluka.

Izdaja i osveta temelj su Shakespeareovih djela. Okosnica su zbunjene civilizacije specijalizirane za izum i razvoj okrutnosti. Prepliću se. Izdaja je često bijesna slijepa osveta za vlastitu zavist i ljubomoru. Svako Shakespeareovo djelo uvijek se nanovo „proziva“ da potvrdi sadašnjost. Nasilja s kojima nas suočava – obiteljska, politička, seksualna, religijska, zakonodavna – s vremenom su sofisticiranija. Uvijek nanovo izranjaju likovi narcističkog uvjerenja da postoje, i da su to upravo oni, ljudi povlašteno u životu i umiranju.

Sadržaj Tita Andronika poput je recepta za kanibalsku juhu. Podsjeća na stari bizarni vic u kojem kanibali kuhaju čovjeka i pritom ga tuku. Promatrač pita, *dobro zar nije dosta što ga kuhate nego ga još i udarate*. Kanibali se opravdavaju:

– Pa kad nam jede rižu!

Tit Andronik se vraća iz „teška boja protiv divljih Gota, /Koji sa sinima, užasom dušmana,/Podjarmi narod jak i maču vješt.“⁸ Ratovao je deset godina i pet se puta vraćao u Rim donoseći svoje sinove u ljesovima.⁹ Optužuje sebe: „Okrutni Tite, nemaran za svoj rod./Što puštaš da sinovi, bez ukopa još,/Lutaju po strašnoj obali Stiksa?“... Čašćeni šutnjom, po običaju s mrtvim,/Snite u miru, pali za svoj dom.“¹⁰

Sin Lucije predlaže žrtvovanje „najdičnijeg zarobljena Go-

Izdaja i osveta temelj su Shakespeare-ovih djela. Okosnica su zbunjene civilizacije specijalizirane za izum i razvoj okrutnosti.

ta". Da ga se sasiječe na lomači. Žrtva bi trebala umiriti sjene pokojnih sinova, i Tit odlučuje kao žrtvu prinijeti Alarba, najstarijeg sina poražene kraljice Tamore. Ona ga moli: „Ne kaljaj, Tite krvlju svoj grob./Kaniš li se približit naravi bogova?/Približi im se činom milosti.“¹¹ Suzama majke Tit odabire ne smilovati se, jer želi *smiriti jauke pokojničkih sjena*.¹²

Može li se i u jednom trenutku pomisliti da će Tamora olako prijeći preko svirepog žrtvovanja prvorođenog sina? Toga da je molila za milost?

Titu se nudi da bude kandidat za Rimskog cara, no on to zbog starosti odbija i predlaže Saturnina, sina prethodnog cara, koji se iz zahvalnosti želi oženiti njegovom kćeri Lavinijom. Tit pristaje, no Lavinija je već obećana Saturninovu bratu Basijanu koji rješava problem oteviši je. U pomoć mu priskače i Titov sin, kojeg zbog uvrijeđenosti takvim otvorenim neposluhom ubija vlastiti otac.

Svi se osjećaju osramoćenima, poniženima, izdanima. Saturnin odmah ponudi brak privlačnoj poraženoj kraljici Tamori, što mu baš i nije bilo mrsko. Ona tada licemjerno izmoli milost za Tita s namjerom da mu se osveti zbog smrti sina kad joj se pruži prilika. Međutim, sasvim je bešćutna prema novorođenom sinu koji bi svojom bojom kože odao njezinu nevjeru i hinjenu iskrenost. I da ga ne spašava otac, njezin ljubavnik Aron, kojem Shakespeare dopušta da u sebi otkrije ponešto samlivosti narcistički očaran novorođenim sinom, ne bi taj baš ni kratko poživio.

Tit se osjeća *tragično* izdanim.¹³ Protivi se pokopu sina kojeg je ubio jer je stao na stranu Saturnina brata.¹⁴ Za Tita to je najcrnji dan što doživje, *da djeca u Rimu crne mu čast*.

Laviniju nitko ništa pita. Nju se već priprema za ulogu najveće žrtve u Shakespeareovu djelu. Otac je spašava ubivši je. Da je oslobodi sramote. Ne zove liječnika da joj pomogne. Premda je za njega sramota jača od života, dir-

ljiv je obrat kad je osakaćenu i nijemu odbija vidjeti drukčije no kao otac kćer.

Na riječi brata Marka – *ovo je bila tvoja kćer* – odgovorom potvrđuje očinsku ljubav:

– Pa ona to i jest.

Sinu Luciju koji se slama – *Jao, ovaj prizor me ubi* – kaže:

– Slabašni momče, dobro pogledaj.

Potpuno slomljen obraća se Laviniji:

– Dobro je, kćeri, što ruku nemaš;/ Zalud je rukama služiti Rimu.“¹⁵

Saturnin joj velikodušno oprašta nešto za što uopće nije kriva. Zapravo jedva dočeka da se oženi zarobljenicom. Uostalom, iako poražena, kraljica je:

–...Tamara, kraljice Gota./ Što poput Febe među nimfama/ Najljupkije žene Rima nadmašuješ/ Svida li ti se iznenadni izbor./ Uzimam tebe za nevjestu sebi/ I caricom ću Rima tebe učinit.“¹⁶

Njezin je ljubavnik Aron opisuje kao božicu, Semiramidu, nimfu, sirenu...

Gustoća događaja na početku, i prije no što glumci stupe na pozornicu, od odsudne je važnosti za razvoj tragedije koja će uslijediti. Osveta rađa osvetu.

Ako je prva žrtva možda i umirila zauvijek besmisleno stradale duše, pokrenula je kaos bijesnog nasilja. Tamora hini da zastupa Tita kod Saturnina, ali ljubav prema sinu jedincu, njezino poniženje kao kraljice otkriva se u riječima:

„Iznači ću zgodu da ih pobijemo sve,/ Uništimo stranku im i rod,/ Izdajničke sinove, okrutnoga oca,/ Koga sam molila za život sina svog;/ Nek spoznaju što znači nagnat kraljicu/ Da kleči i uzalud moli za milost.“¹⁷

Zbog čega se uopće vodio taj rat protiv Gota? Sluđen svim nesrećama koje su ga zatekle, Tit se obraća senatu da bi spasio svoju dvojicu sinova lažno optuženih za ubojstvo Saturnina brata, Lavinijina muža:

„Smilujte se starcu što potroši mladost/U pogubnu ratu dok vi spavaste;/...Smilujte se mojoj osuđenoj djeci /Kojima duša nije tako opaka./Ne plakaj zbog dvadeset i dva sina./Jer padoše na postelji časti.“¹⁸

Tit se sažalio nad samim sobom. Jer kome je važna „postelja časti“? Da je pristao na igru za ulogu cara, te da nije blagonaklono prepustio vlast Saturninu i zalagao se za njega, ništa od krvoprolia, silovanja, masakriranja i kani-balizma.... To i sam uviđa na samom kraju kada se obraća bratu Marku:

– O kako te učinih bijednim, Rime,/ Kad skrenuh glave puka/ Onomu što me ovako tlači!“¹⁹

Lavinija nije samo ulog za osvetu. Ona je i lijepa djevojka za koju se trebao oženiti Saturnin. I da već nije bila obećana njegovu bratu, bila bi carica. Premda prisilno. Zbog Saturninove ceremonijalne zahvalnosti prema Titu. A i Tamorini su sinovi Hiron i Demetrije zaludeni njome.

Hiron: ... Volim Laviniju više no sav svijet.

Demetrije: Potraži si, mladiću, izbor prostiji,

Lavinija je nada tvog starijeg brata.²⁰

Ulogu bešćutnog manipulatora Shakespeare nije dodijelio ni Rimljaninu ni Gotu nego crnom Mauru Aronu. S kojim kao da se susrećemo poslije u reinkarniranom liku Otela. Aronovim željama, kako ga Shakespeare opravdava, upravlja planet Saturn.²¹ Tamorine sinove navodi da se udruže u pohoti i silom je utaje.

– Združite se onim oko čega je spor./ Lukavstvo i varka već će pomoći/ Do vaše se želje; i ovog se držite./ Što ne možete kako biste htjeli./ Učinite silom kako možete“. ...

Mjesto na koje ih upućuje, odabrano je prema kasnijem psihoanalitičkom tumačenju:

– Šuma je okrutna, gluha i nijema;/ Tu zborite, udrite, uzmite svak svoje;/ Tu se nasladite skriveni od Neba,/ I uživajte u tijelu Lavinije.²²

Tamorini sinovi ne ispunjavaju samo njezinu žudnju za osvetom. Žele je i nadmašiti. Biti bolji od ubijenog prvorođenog sina. Huška ih:

– Vodite je i po volji činite;/ Što gore njoj, to više vas volim.²³

Razgovor Lavinije s Tamorom kojoj otkriva da zna za njezin preljub vodi tragediji koja prekoračuje zamislivu osvetu za sinom. Još jednom nema tu milosti. Nema tu nikakve ženske solidarnosti.

Premda se obraća Tamorinom boljem Ja, Lavinija ne može sakriti prezir. Želja da joj pokaže da je bolja od nje u trenutku kad joj se obraća s molbom da je spasi nadjačava nagon samoodržanja.

Lavinija: „Bez milosti? Bez ženskog srama?“

Oh ti, stvore životinjski!

Ljago i izdajo našeg roda!

Nek propast – „²⁴

Tamora moli milost za sina. Lavinija Tamoru za svoju čast. Aron Lucija za sina. Tit tribune za sinove:

– Da čuju me,/ Ne bi se osvrnuli. Da se osvrnu,/ Ne bi se smilili. No molit moram,/ Iako je uzalud posve.²⁵

Aron je jedini svjestan da je milost moguća kao sredstvo pogodbe. Utjelovljuje psihopata čiji je psihološki profil definiran tek u dvadesetom stoljeću. Savjest je zatvorena. Isključena. Svjestan je svog načina djelovanja. Raduje se uspjehu svojih zlodjela. Navodi Tita da sebi odsiječe ruku da bi spasio lažno optužene sinove samo da bi je mogao pridodati njihovim odsječenim glavama.²⁶

Kad se Tamora porada, jasno mu je da će ih dijete odati. Moliti se treba vrazima jer...“Bozi nas napustiše“.²⁷

Osjećaje pokazuje jedino kad se radi o sinu. Draži mu je od cijelog svijeta. To je njegova *narcistička* slika:

„Tamora je samo ljubovca, al dijete je – ja sam,/ Snaga i slika moje mladosti.“²⁸

Ulogu bešćutnog manipulatora Shakespeare nije dodijelio ni Rimljaninu ni Gotu nego crnom Mauru Aronu.

Nakon prvotnog uspjeha, smatra se zbog elizabetinske sklonosti za gledanjem krvoprolića, od sedamnaestog stoljeća do sredine dvadesetog Tit Andronik nije baš bio omiljen.

Da bi ga spasio, potpuno hladnokrvno priznaje sve svoje zločine:

„Tisuću sam stranih počinio djela/ Kao što neko ubija muhu./ I ništa me tako ne dira ko to/ Što sve ne mogu i stotruko ponoviti.“²⁹

Kad se Tamorin sin Hiron, kako kaže, crveni i od same pomisli na majčinu sramotu, Aron je ciničan:

„Eto povlastice vaše lijepe kože!“³⁰

Ovidijevim tekstom³¹ Lavinija pokazuje što joj se dogodilo. Tit je u potrazi za osvetom. Božica pravde Astrea³² je nastupila Zemlju i on bratovog sina Publija i rođaka Sempronija šalje u Plutonovo carstvo:

– Molim vas ovu molbu predajte./ Recite mu, tražim pravo i pomoć./ Za to ga moli stari Andronik./ Patnjama potresen u nezahvalnu Rimu“...

Publije tješi njegovu bezumnost:

„Pluto vam javlja./ Hoćete li Osvetu iz pakla, on je šalje./ Pravda je – misli tako zauzeta./ Gore kod Zeusa ili negdje drugdje./ Pa ćeš morati dugo čekati.“³³

Kraljica licemjerja Tamora i dalje zagovara Tita kod Saturnina da bi tom dovitljivošću sačuvala svoj položaj:

– Smiri se i shvati grijeha starosti.³⁴

Nakon osvete nad Tamorinim sinovima, Tit ubija Laviniju:

– Umri, Lavinijo, nek sram umre s tobom./ Sa sramom nek umre tuga očeva!³⁵

Obraća se Saturninu kojem dodjeljuje ulogu suca u Lavinijinom ubojstvu. Jer on to i jest od samog početka. Prvo pomilovavši je, premda nije kriva. Kao i prebrzom osudom njezine nevine braće za ubojstva njegovog brata. Pa i za to što Tit ubija sina da bi spasio i Saturninovu i svoju čast.

Tit Saturnina gura u zamku iz koje nema izlaza:

– Učini li dobro nagli Virginije/ Kad kćer svojom rukom zakla./ Jer silovana ona i ukaljana bi?

Saturnin: Učini dobro, Androniče.

Tit: A s kojega razloga care moćni?

Presuda je donesena:

Saturnin: Djeva nije smjela nadživjet svoj sram/ I nazočnošću obnovit mu jade.³⁶

A Tamoru, osvetničku majku, prije no što je ubije, Tit kažnjava kanibalskim obrokom. „Jedući meso koje sama rodi.“³⁷

Riječi Saturninova brata Basijana koji se na početku komada obraća Rimljanima zvuče proročki:

Sramoti ne dajte priči/ Prijestolju carskom, predanu vrlini./ Plemenitosti, pravdi i stegi./ Nego nek zasluša u izboru sja; Borite se za slobodu svoga biranja.“³⁸

Nakon prvotnog uspjeha, smatra se zbog elizabetinske sklonosti za gledanjem krvoprolića, od sedamnaestog stoljeća do sredine dvadesetog Tit Andronik nije baš bio omiljen. Mnogi su skloni mišljenju da se unatoč mučnim scenama nasilja radi o ismijavanju tadašnjeg ukusa. Okrutno žrtvovanje Alarbusa pokrenulo je spiralu nasilja i okrutnosti. Izbrojano je četrnaest ubojstava, uključujući dva sino-ubojstva, silovanje, čin kanibalizma, šest sakaćenja te zakapanje živog Arona.

Krvave uvrnute ideje civilizacije teško je pobrojati. Belgijski kralj Leopold II. igrajući se kolonizacije pobio je oko deset milijuna Kongoanaca, u armenskom genocidu pobijeno je ih oko milijun, šest milijuna Židova u vrijeme holokausta, kao i oko milijun Roma, homoseksualaca, ljevičara te političkih i religijskih suparnika. Mafijskim rječnikom bi se reklo – kada krv poteče, više ne staje.

Ludilo koje Tit glumi da bi mogao izvršiti osvetu, tako opravdavajući pomirbu uma s vlastitom mračnom stranom, unatoč promišljenosti sugerira da je njegova uravnoteženost upitna. Iako publika suosjećća s velikom Titovom patnjom koja ga vodi izbezumljenosti, emocionalna

Ino se distancira. Promatrač je. Gledatelj predstave u kojoj ne mora sudjelovati jer tu je zbog izlaska iz vlastite svakodnevice. Zatečena je time da na pozornici vidi ono čemu u životu svjedoči. Kojoj je poznata i povijest ne samo tuđeg nasilja, nego i njezina pristanka na njega, često nedjelovanjem. Ravnodušnošću. Skrivanjem u privatnost kao da vanjski svijet nikada neće prodrijeti do nje.

Peter Brook navodi kako mu je Samuel Beckett jednom povjerio da je kazališni komad za njega poput broda koji tone nedaleko od obale, dok publika sa stijena bespomoćno promatra kako se putnici gestikulirajući utapaju.³⁹

Titova se nesreća ponavlja. Uvijek nanovo ranjava sebe, ranjavajući druge. Kći svojom nijemošću ima osobitu snagu da je dozove. Upravo kao što tu mogućnost imaju na početku nečujne nemirne duše izginulih sinova. Žudnja za osvetom ujedno je i Titova biografija: ponavljanje traume, izdaje i osvete, kao i samokažnjavanje i umirivanje vlastite savjesti.

Kome se dokazuje Tit? Susrećemo ga na početku s karizmom dvadeset i dva izgubljena sina. Mora sam sebi dokazati da to nije uzalud. A drugima, kao što se to i očekuje od autoriteta vođe, da hladno i brzo donosi odluke. Nažalost ne uvijek i razumno. Pogubivši svoje sinove u ratu, nema milosti ni za Tamorinog. Ni za preživjele.

Tit ubija Tamoru, Saturnin ubija Tita, Lucije ubija Saturnina. Katarza je očišćena pozornica. Odavno je prošao trenutak Titove ljudskosti prema izmučenoj kćeri. Približavanje zlu razorno je. Zarazna je ta blizina. A nastaje iz kaosa rata iz kojeg se sinovi vraćaju u ljesovima. Žrtvovanjem živih iskupljuje se za to legalno nasilje. Ali i vlastitu savjest. Zazornost koja vlada pozornicom, svakodnevice je nagona samodestrukcije. Naviknutost na normalnost ubijanja. U kojoj je već svima jasno da kultura kao ona koja bi je mogla zaustaviti nema šanse. Prilagodila se nasilju. Nemoći. Razumljiva je obrana publike smijehom od čudovišnih zločina.

Publika je zgranuta. Ta uglavnom ne ubija. Ide u kazalište o tome gledati. I to joj je previše. Zbilju izbjegava. Jer danas svako malo netko nekog zakolje, raskomada i skuha. Pa i pojede. Ni najpoznatije žrtvovanje sina svijet nije uči-

Peter Brook navodi kako mu je Samuel Beckett jednom povjerio da je kazališni komad za njega poput broda koji tone nedaleko od obale, dok publika sa stijena bespomoćno promatra kako se putnici gestikulirajući utapaju.

nilo boljim. Na granicama gdje se čini da možda počinje ono „bolje“, policija vježba strogoću da bi prestrašila sve koji je žele prijeći. Skreće pogled od prestrašene djece, ne upozorava ih na opasnost. Čovječanstvo ubija svoju djecu kao da su klonovi. Povijest ih pojede. Ukloni dokaze.

Nema tu milosti. Nitko nikome ne izlazi ususret. Tit je ne pruža Tamori, ona istom mjerom uzvraća Laviniji, Aron i Saturnin je ne pružaju Titu. Zloduh poput Arona je i ne traži. On zna da milosti ne postoji. Svi su protiv svih.

Odnos prema Shakespeareovom Titu Androniku promijenio se kad se pročulo da je stvarnost još okrutnija. Da je neopisiva. Posvuda na svijetu. U svakom vremenu i stoljeću postoje Aroni. I oni koji ga žele slušati. Koji žude za razlozima zbog kojih se mogu osvećivati. Moglo bi se reći da Tit Andronik integrira žudnju publike za ubojstvom, silovanjem i kanibalizmom dosuđenih osvetom. Herve Guilbert u zapisima o vlastitom umiranju, opisujući nesretnu sudbinu jedne žene, u stanju je izreći: *nas je povezala nesreća te žene, zbog licemjerne brige da je zaštitimo, no zapravo zbog divlje zajedničke želje da je gurnemo do dna njezine bijede.*⁴⁰

Briga je tek Aronovo licemjerje. Žudnja za osvetom ne ostaje samo na razini fantazije.

Zašto je naše doba više nasilničko no prijašnja? Pa ono je tek nasljeđe strahovitih nebrojivih vještina mučenja. Nadziranja i kažnjavanja⁴¹ nije ništa novo. Ono je to zato što se više ne može praviti da ne poznaje vlastitu okrutnost. Osviješteno je. Namjerno sofisticirano. Poznaje samo sebe.

Shakespeareova Osveta je osoba. Nakon što mu glasnik donese odsječene glave sinova i njegovu ruku, kad mu brat Marko kaže:

Shakespeare je možda silnim jezovitim osvetama želio podsjetiti na važnost pravosuđa. Pravnu državu.

– Ti ne sanjaš! Vidi glave sinova./ Ratničku ruku i kćer ti sakatu... –

Tit pita:

...– Kako ću onda do pećine Osvete?/ Jer ovdje dvije glave govore./ Prijeteć mi da mira naći neću./ Dok zločjela ova sva ne otplatim./ Vrativ ih onima što je ih počinio.Še.⁴²

Doslovna je kad se Tamora odluči odglumiti Osvetu da bi prevarila Tita za kojeg misli da je skrenuo. Uz nju su pomoćnici koje Tit vidi kao Ubojstvo i Silovanje. Obrača mu se:

– Osveta ja sam, iz podzemna carstva./ Smirit ću orla što ti kida duh?/ Osvetivši se dušmanima tvojim.⁴³

Time se otvara prostor za psihodramu. Sve je moguće ulaskom u Osvetinu spilju. Pa i kako urazumiti bijes koji uživa u sebi, osvetu koja postaje „pirovskom“, čudovišnost koja stvara čudovišnost, krajnje poniženje drugog koje dovodi njegove nijemosti kao jedinog oblika komunikacije. Ali katarza koja je tek krvoproliće. Ne i utjeha. Ne i mir. Na kraju *Tita Andronika* Lucije posprema scenu. Revni hrvatski prevoditelj mu je dodao nepostojeći stih:

Lucije: Nek se pravda vrši nad prokletim Maurom./ Od koga i poteče ovo sve zlo./ A zatim državu uredimo svu./ Da slično nikad ne ugrozi nju.⁴⁴

I njemu je za sve kriv Maur. Crnac.

Nasilje dovedeno do krajnosti otvara mogućnost uspostave reda. Shakespeare je možda silnim jezovitim osvetama želio podsjetiti na važnost pravosuđa. Pravnu državu. Što se o tome može reći gotovo pola tisućljeća kasnije? Jer, Astrea je zbrisala.⁴⁵

Kakve su šanse da se vrati? Na kraju Shakespeareova opusa Prospero magijom rješava nanesen mu nepravdu.

Dva odabrana teksta paralelno čitaju suvremene tekstove i *Tita Andronika*. Stefania Porcelli čitateljima približava

Tita Andronika preko djela Hannah Arendt i Giorgia Agambena.⁴⁶ Istražuje odnos između nasilja, govora i moći oslanjajući se na promišljanje Arendtove o nasilju kao nedostatku moći. Smatra da su Lavinia i drugi likovi u *Titu Androniku* utjelovljenje poimanja „golog života“ kako o njemu govori Giorgio Agamben. Te je Alarbo homo sacer kojeg se može nekažnjeno ubiti.

Steven Gregg analizira *Tita Andronika* u interakciji razmišljanja Slavuja Žižeka o nasilju, Judith Butler, Michela Foucaulta te Sigmunda Freuda. Pritom je osobito usredotočen na strukturiranje nasilja i performativnosti i utjecaja na publiku.

Ljiljana Filipović

¹ Luke Harding „VIP welcome home for freed killer of air traffic controller“, *The Guardian*, 14 Nov 2007

² T. S. Eliot (1932/1964) *Selected Essays, 1917–1932*, London: Faber&Faber

³ Brook, P. (2003) *Niti vremena*, Zagreb: Hrvatski centar ITI UNESCO, prijevod A. Čutić, str. 118

⁴ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, prijevod T. Ladan, str. 12

⁵ Samantha Ellis “Peter Brook’s *Titus Andronicus*, August 1955”, *The Guardian* 25 Jun 2003

⁶ Alan A. Stone “Shakespeare’s *Tarantino Play*”, <http://bostonreview.net/archives>

⁷ Ibid.

Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit. str. 61

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, London: Routledge, str. 205

„Bear thou my hand, sweet wench, between thy teeth.“

⁸ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 18

⁹ Ibid., „...od dvadeset i pet sinova./Polovica od broja u Prijama kralja./Sad vidite ostatke i žive i mrtve.“ str. 19

¹⁰ Ibid., str. 20

¹¹ Ibid., str. 20

¹² Ibid., str. 21. Prinijevši žrtvu Lucije podnosi izvještaj: „Gospodine i oče, gle mi izvršismo/Naš obred rimski! Odrezani Alarbu udi/A utroba mu hrani žrtveni plam/Od čijeg dima kadom nebo vonja.“

¹³ Ibid., str. 28. “Kad si, Tite, ovako bio sam./Obeščaćen i optužen zbog zala?”

¹⁴ Ibid., str. 29. Moli ga brat: Rimljan ti si, barbar ne budi./! Grci napokon pokopaše Ajanta./Koji se ubi, a Laertov je mudri sin/Milostivo njegov pogreb izmolio.

¹⁵ Ibid., str. 55

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit., str. 193/194

Titus: „Why, Marcus, so she is.“ ... „Faint-hearted boy, arise and look upon her.“

¹⁶ Ibid., str. 27

¹⁷ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 31

¹⁸ Ibid., str. 53

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit., str. 191
...“Because they died in honour’s lofty bed.“

¹⁹ Ibid., str. 79

²⁰ Ibid., str. 35

²¹ Ibid., str. 41

²² Ibid., str. 36 /37

²³ Ibid., str. 45

²⁴ Ibid., str. 45

²⁵ Ibid., str. 54

²⁶ Ibid., str. 59

Aron: „Idem, Androniče. A za ruku svoju / Ubrzo ćeš imati sinove kod sebe./ (Postrance)

Njihove glave mislim. Kako se veselim/

Pri samoj pomisli na ovu podvalu/ Lude nek dobro čine i na milost grnu./ Aron će ko lice i dušu imati crnu!“

²⁷ Ibid., str. 73

²⁸ Ibid., str. 75

²⁹ Ibid., str. 91

³⁰ Ibid., str. 76

³¹ Ibid., str. 68, u predgovoru J. Torbarina Ovidijevo djelo navodi kao *Metamorfoze*. T. Ladan ga u tekstu prevodi u *Prijetvorbe*.

³² Ibid., str. 79

³³ Ibid., str. 80

³⁴ Ibid., str. 84

³⁵ Ibid., str. 101

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit., str. 267 („Die, die, Lavinia, and thy shame with thee./And with thy shame thy father’s sorrow die.“)

³⁶ Ibid., str. 101

³⁷ Ibid., str. 102

³⁸ Ibid., str. 17

str. 128

...And suffer not dishonour to approach/The imperial seat, to virtue consecrate./To justice, continence and nobility./But let desert in pure election shine./ And, Romans fight for freedom in your choice,

³⁹ Brook, P. (2003) *Niti vremena*, op. cit., str. 216

⁴⁰ Guibert, H. (1997) *Prijatelju koji mi nije spasio život*, Zagreb: Mozaik

⁴¹ Foucault, M. (1994) *Nadzor i kazna*, Zagreb: Informator

⁴² Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 61

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit., str. 204
„Then which way shall I find Revenge’s cave?“

⁴³ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 94

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit. str.254

„I am Revenge, sent from th’ infernal kingdom/To ease the gnawing vulture of thy mind /By working wreakful vengeance on thy foes.“

⁴⁴ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 106, prevoditelj Tomislav Ladan

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit. str. 277

⁴⁵ Shakespeare, W. (1977) *Tit Andronik*, op. cit., str. 79

Shakespeare, W. (1995) *Titus Andronicus*, op. cit. str. 230

Terras Astraea reliquit: be you remembered Marcus/She’s gone, she’s fled.

⁴⁶ Shakespeare’s *Exceptional Violence: Reading Titus Andronicus with Hannah Arendt and Giorgio Agamben (Analyses/Rereadings/Theories Journal*, 2016, vol 4, nr 1)